

① पेज = 3 ज्याय दर्शन

27 x 12.5 x 0.1 Gm

अपूर्ण

ग्रहस्ति सुरोवास्ति गवपरजतज्ञास्ति विज्ञा रजतेद्वा

धीयेतत प्रापिपक्तव्यामिदं रजतं नीदरजंतमित्यन

- जयोरस्ति

Note - पेज छटे कुछ है।

② विषय - सुराठा

पेज - 3

27.3 x 12.5 x 0.1 Gm.

अपूर्ण

सुव्यतीर्थो विद्वजगंगादिः सुव्यवतीर्थशौश्याचाश्रम

अतिथिपूजयेद्यस्तु श्रान्तं पादपूमानसं संपूज्यो

- शान्ततेन

11

विशेषः

भा. ०१. दशांशितः प्रहृष्टिः पुरोवर्तिगोचरजनज्ञानपूर्विकारनेष्टाधीनप्रयोजननिप्रवृत्तितात्पर्यदुक्तसाधने
 तत्तत्साध्यं यथासम्यग्जनप्रवृत्तिमयेयंततस्तथा नायवप्रसीद्धाहेतुविशिष्टप्रवृत्तिस्योभय
 संज्ञेत्वात्। स्यादेतत्। पुरोवर्तिगोचरज्ञानपूर्वकत्वं मा भूत् भवतु च जनार्थिनस्तत्र प्रवृत्तिस्तथा च।
 विपक्षबाधकतर्कभावात्प्रयोजक इति चेन्न तादृशमतेज्ञानमज्ञदेष्टतथा प्रवृत्त्यङ्गीकारेण तस्या
 आकांक्षिकत्वप्रसंगात् नहीदामिति साधारणज्ञानं विशेषार्थिनं प्रवर्तयत्यत्र प्रसंगात्। अथ विवि
 काग्रहं प्रवृत्तिहेतुं ब्रूयात्प्रतिवक्तव्यः कोयं विवेकाग्रहः किं भेदाग्रहः किंवा भेदकाग्रहः किं स्थित्या
 रस्यतामाग्रहः किं संसर्गाग्रहः यदि भेदाग्रहः स यद्यप्रतिभासमानयोरिति प्रसङ्गः प्रतिभास
 मानयोरपि यदि प्रतिभास्ययोः सत्त्वमात्रभूतः कथं न प्रतिभासेत् प्रतिभासयोरपि त्वप्रतिभासयेव
 सिभावो सौ भासते एवेति न भेदाग्रहसंभवः यदि भेदकाग्रहः। भेदेत्यादकप्तेदस्य स्वस्वपत्वाकार
 एंग्रहणं कार्यं प्रवर्तयति कार्यान्नकार्येति मित्यापन्नम् एवत्यातिप्रसंगः यदि तावकस्तथापि स्वस्व
 भेदतापकचतुराद्याग्राहकत्वमिति सर्वदोषः अथ भेदतापको भेदधर्मो विवक्षितः। यदि भेदावेद

नञायातनतदभाजन्त्या तन्नादा एतान्। अस्मिन्नायोग्यानुपलब्धेः सैत्यत्वं संभवतीति चेन्नै तदेवं ना
जात्यातीतः। नापिसमातेयसः प्रतिप्रयोगान्मिरुपपन्नान्। प्रतिभासमानत्वहेतोर्मायादिनाद्यमिच्छमा
त्। विषयवित्तत्वादन्यत्र विषयवित्तानसद्भावस्य धर्माध्यतस्य च सत्यतापर्ययः। यस्य साध्यत्वे नाहेतुता
त्। अर्थक्रियाकारित्वस्यातीतस्य प्रकृतिनी संयोगादिभिरनैकं भ्यात्। सत्यस्य चात्मनस्तदंगीकरणस्य
जाप्रवेशिना विषययथासा विरुद्धत्वात्॥ इति हेत्वाभासोद्धारः॥ ॐ॥ उभयसिद्धिमियाभावस्य ह
यस्य च प्रकृतिवजादेः संभवात्साध्यधर्मिवदृष्टान् धर्मिणोपि प्रसिद्धतामात्रेणोपपत्तेः प्रमाणविशेष
वैयर्थ्याच्चासाध्यसाधनोभयवैकल्यादयो दोषाः। न यदि सत्यत्वेति च साधारणप्रयोगादेव सर्वोपसं
कारमेवेति चेत्। यद्यपि तिवीसायावैयर्थ्यादौ न पदस्य सुखोत्यादिनिदर्शनापपत्तेः कुत्सिष्टीप्सायाः।
अथ स्यादर्थत्वात्। ननु यविपरीतान्वयो रत्यंता नाशंकनीयत्वात्। यथा लक्षणोपनयादिविन्यासा
नवाचनिकोपि दोष इत्यशेषमस्ति मंगलम्। श्रीमदानन्दबोधस्य सिद्धधाने ददायिनी। सत्त्वत्यम्
तंधारेव सेव्यतां कृतिभिः कृतिः। भासो दुर्दर्शनाभ्यासं विषयासितमतपः। सर्वलोकावैसितमपि वि
षयासमनगिर्जुर्वि। एविवेकाग्रहमेवायथाव्यवहारमाचक्षते। कथं प्रतिवाधनीयाः। उच्यते। वि

[illegible]

अथ
०

सद्यदीरमितीरजतमिति च प्रतिभासमानां शयोरतादात्म्यस्यासमवायस्य वाग्रहस्तर्हि संसर्गभावापरपरा
यस्यासंसर्गस्य संसर्गिमात्रानतिरेकान्। अतिरेके कथादान्नात्। इदमिति रजतमिति च संसर्गिमात्रग्रहे
कथेतदंभिन्नासंसर्गिमात्राद्यवहारः। अत्र प्रतिभासमानां शयोस्तत्सावतिप्रसंगी तदेवेन विवेकाग्रहः
दस्य व्यावहारः साक्षात्प्राप्येण वा विवेकानुपपत्तेः अतएव द्विवेकाग्रहः साक्षाद्यवहारमुपजन
येत्। रजते च प्राप्तिवन्धनो हितदर्थिनः प्रयत्नस्तन्निवन्धनश्च प्राप्तिरपरिच्यन्। नाधिपरंपरया विपर्य
यानुत्पादेन हि पुरोवर्तिनो रजतत्वाग्रहे कुतः समीहितसाधनानुमानादप्येवम्। रजतत्वस्यापक्षधर्मत्वा
त्। अथैवमगोचररजतांशविवेकसारूप्याश्रयत्वे साक्षादेव न च निवर्तिकसारूप्यादपेदाग्रहणान्नि
वत्यापातोपि न हि प्रवर्तके न निवर्तके न वा सारूप्यमीत्येव प्रवृत्तिर्निवृत्तिर्वाहेतुः। किन्तु प्रवृत्तिहेतु रूपसा
रूप्याश्रयत्वे निवृत्तिरप्येव सत्परजते च प्रवर्तमानो रजतवत्प्रवृत्तौ दक्षिणकाणकारो पुरोवर्तिनीत्य
न्निमवगच्छति जातिचरजतो न च तयो रसंबन्धमप्यनुरालिकमव्यक्तं चरपवगच्छतीति तावन्मात्रादेन

२५

इमं शरत्तमं शो न दुर्मा य दिन ज्ञाता भूत तथ भाव भेद ज्ञापयन्ति तत्त्व भाव ज्ञान भेद विज्ञाता एवेति कथं
दग्रहः यद्य ज्ञाता सेन यन संयोगा दृष्ट एवेति तदग्रहः स्यादति प्रसंगी अ प्रतिभा समानां शयो कृत्वा
यद्य प्रायो भेद काग्रह एनाद गो व असाधारण धर्म काग्रह एव विवक्षिते इति चेत् सोपना प्रतिभा स
मानां शयो कृत्वा दोषात् प्रतिभा समानां शयो मुक्तये यथा साधारण धर्म काग्रह एवेत् ऊम्भा दव
पि समनार्थिनः प्रवृत्तिः स्यात् प्रातिस्विकेन यन संयोगा दग्रहणान् प्रातिस्विका कार भेदे
ति सवाग द्या मना साधारणे सर्व साधारण धर्म युक्तेन चित्तोत्पन्नानां भावः स्यात् कस्य चिः
दव्यग्रथां त्व साधारण धर्म स्पष्ट कृते यथा सिद्धम् । रजते रजतत्वं स पुरो व त्रि नि च देश भेद संयोगा
देव साधारण धर्म स्पष्ट कृते यथा सिद्धम् । यथा पुरो व त्रि नो यः सामान्य विशेष रजते समन्ती प्रकृति
दिसा रजत एव विवक्षितमिति एवमपि पक्षे त्रि नि पाषाणत्वाग्रहण रजत स्मरण ध्वपा
यत् अश्वत्थापात्रः न च सा रथ्य सहकारिता विशेषाग्रह स्पष्ट कृते कला विस्मृता शीत शरत्वा
दिभ्यो न च विज्ञातः संकारो द्वाध्वारेणानु रजत स्मरणेन दुपयोगी एतच्चैक यन्त्रे दन्यत जा

नैनसादययप्रत्युपयोगः यद्वधर्मगहण निरुत्तसादगहणप्रवृत्तिरित्यथयुक्तमना
लुकस्यगहण निरुत्ति विवितासवधयजनितादपरिततारजनाभावज्ञानादसत्यपि विरोधग्र
हेतिवर्तितेनयाप्रत्यक्षताद्यपिरजतप्रतिषेधयवानेवप्रकस्तस्यैवप्रवृत्तिर्वाणेरजनेपुरीस्याव
जायतेयस्ततर्हिनेदंरजतमितिपरस्यराभावात्प्रहणमेवप्रवर्तकमेवमस्मादंमाणेरज
नेपुरीवन्नितन्मात्रावस्योपलभस्येवाभावेपलभत्वात्प्रवागेवजातइतिकथमभावात्प्रहणं
तथापिननुत्तरेवेननज्ञातइतिइतिचेत्नननुत्तरेवस्याप्रयोजकत्वात्अथप्याहुस्माद्यं
स्तस्मादपित्यादिज्ञानतःपरस्यदव्यादेतेनपप्रतिभासेनास्तिननुत्तरेवइत्ययथाव्यवसा
रायातःनचविशेषाग्रहणप्रवृत्तकमित्युक्तमप्यापिनेदंरजतमित्येवमाकारःप्रत्ययः
प्राप्तासीदुत्तनिपण्यादितिप्रवृत्तिनिरुत्तैवस्थितिचेदभिधीयततत्रापिवक्तव्यमिदंरज
तंनेदंरजतमित्यननयोरसिकसिद्धिद्वयमेवोपजननःप्रवृत्त्यप्रवृत्तीकिंवा ननरवोत्तो

पुण्यतीर्थो विष्णुगंगादिः पुण्यतीर्थं शोभया चाश्रमस्यैव तस्य तपोनिशयजनकत्वे हेतुः
पश्यन्तः मृगादीनामन्योन्यवैरत्यागेन निर्भयानां विप्रश्चो योनिना दत्तेना हि सानुष्ठान
सिद्धिर्दर्शिता तथा च यो गशास्त्रे पतंजलिर्यमनियमादीनां क्रमेण सिद्धिर्लिंगानि सस्य
यन्महिंसा सिद्धिं सूत्रयामास तात्सन्निधौ वैरत्याग इति पूर्वमहर्षयोऽत्र तपश्चरन्त एवैकैकं
देवात्नयं स्वस्वकाले निर्ममिरे तैः सर्वैरेव तत्त्वमस्याश्रमस्य तपोनिशयहेतुतायां सर्व
सम्प्रतिपत्तैस्तद्विगं अथवा चंद्रसूर्यो देवाः पूर्वस्मिन् जन्मनि मनुष्याः संतोत्रैव ना
नाविधेयु विष्टाय तनेयु तपस्तप्त्वा देवत्वं लैभिर इति विवदया देवतानां किं तैराय
तनेरावृतत्वमुक्तं यदादयः पूर्वजन्मानुष्ठिततपःफलं देवयोनि त्वमनुभवन्तोऽप्यत्रा
गत्येतदीयतपोनिशयं दृष्ट्वन्तो नृत्पतिगायति च अनेन देवैरप्यर्थं नियतत्वमाश्रमस्य
दर्शितं युक्तं चेत्तदेव वन्ममाप्युतमस्य फलं स्यात्तसं पादयितुं शक्नुत्वात् अथवा य
दादयोऽमुमुदावस्ततोत्रागत्य साधनत्वेन नृत्पगीताभ्यामीश्वरं भजन्ते अतएव याज्ञ

त्य

पा. मा.
२१

वत्त्वेनेदमुक्तं वीणावादनतत्त्वज्ञः श्रुतिस्मृतिविशारदः तालज्ञश्चाप्रयासेन मोक्षमार्गं नि-
 गच्छतीति ७ गुरुषूपसन्ति सद्वावानुष्ठेयं प्रकारविशेषं दर्शयति तस्मिन्निति तस्मिन्नि-
 तस्मिन् विषयसमामध्ये शक्तिपुत्रं पराशरम् सुखासीनं महातेजा
 मुनिमुख्यगणवृत्तम् ८ कृताञ्जलिपुरोभूत्वा व्यासस्तु ऋषि-
 भिः सह प्रदक्षिणाभिवादेऽस्तुतिभिः सम्पूजयत् ९

त्याश्रमोक्तिः वक्ष्यमाणधर्माणामशेषमुनिसंमतत्वं दर्शयितुं ऋषिसभे मुक्तं ऋषि-
 ब्धपिविशेषतः स्मृतिकारणगोत्रप्रवर्तकानां चात्र याज्ञवल्क्यादीनां संमतमेवेति
 विवक्षित्वाह मुनिमुख्येति न केवलेन तपोवलेन पराशरस्य महिमा किंतु विशिष्ट-
 जन्मनापीत्याह शक्तिपुत्रमिति अयं च महिमा पराशरशब्दनिर्वचनपर्यालोचन-
 याविस्पष्टमवगम्यते तच्च निर्वचनं महद्भिस्तदाहृतं पराकृताः शरायस्माद्रक्षसा-
 नां वधाद्विनाशार्थिनाम् अतः पराशरो नाम ऋषिरुक्तो मनीषिभिः परस्परका-

राम
२१

3
पुरुषार्थत्वेन योग्यत्वाद्वायतासात्तस्य च स्वर्गस्य साधनाकांक्षायां यागः करण
त्वेनान्वेति तच्च करणं साध्यस्वरूपत्वात्स्वनिष्पादकं सिद्धं द्रव्यं देवतामिति
कर्त्तव्यत्वेन गृह्णाति ततो यागो गीदेवता तु तदंगं रावंच सति नातिथिवदेवता
यागेनारधयते यानुश्रुतिः तृप्तरवेन मितिनामौ स्वार्थेनात्यर्थवती प्रत्यक्षादिवि
रोधान्नैकैकविदेग्रहवती देवता हविर्भुक्ता तृप्ता फलं प्रयच्छतीति प्रत्यक्षेण
पलभ्यते प्रत्युत तदभावः प्रत्यक्षेण योग्यानुपलब्ध्वावा प्रमीयते किंचाश्रमे
धेगोदंष्ट्राभ्यामंडूकान्दत्तैरित्याद्यश्चावयवानां दंष्ट्रादिद्रव्याणां हविषां भोक्तृ
त्वेन गोमंडूकादयस्तिर्य्यचो देवताविशेषाः श्रूयन्ते न च तेषां फलदातृत्वं सं
भाव्यते ओषधिभ्यः स्वाहावनस्पतिभ्यः स्वाहामूलेभ्यः स्वाहेत्यादावचेतना
नां ओषधिवनस्पतिनदवयवानां देवतात्वं श्रूयते तत्र कुतो हविर्भोक्तृत्वं
कुतस्तारां तृप्तिः कुतस्तमां फलदानं तस्मादिग्रहादिमतां देवतानामभावा

पा. मा.

७२

न देवानां प्रसादे यागस्य फलद्वारं स्यात् किंतु श्रूयमाणफलसाधनत्वान्मयानुप
निकल्पमपूर्वतद्धारमभ्युपगम्यतेष्वपि वेदेषु अपूर्वस्यैव फलधारत्वमवश्यं
कर्तव्यं मंत्रार्थवादेतिहासपुराणेषु देवतानामपि तपश्चरणाकृत्वमुद्यतवत्प्रा
स्तादिमंत्रप्रयोगेभ्यः समीहितसिद्ध्यनुकीर्तनात् तस्मान्न देवः फलप्रद इति
सिद्धं औपनिषदस्तु ईश्वरस्य फलदातृत्वं मन्यते तथाहि तदीये शास्त्रे तु
नीयाध्याये विचारितं किं धर्मः फलं ददाति आस्तोस्विदीश्वर इति संशयः न
त्रमीमांसकोक्तन्यायेन धर्मः फलप्रद इति पूर्वमतः सिद्धांतस्तु किं धर्मो
न्यानधिष्ठित एव फलदः किं वा केन चिच्चेतनेनाधिष्ठितः नाद्यः अचेतनस्य
तारतम्यानभिज्ञस्य यद्योचितफलदातृत्वायोगात् द्वितीये तु येनाधिष्ठितः
स राखफलदातास्तु न चैवं धर्मस्यैवैयर्थ्यमिति शङ्कनीयं वैषम्यं नैर्घृण्यप
रिहाराय धर्मापेक्षणात् असति धर्मे कांश्चिदुत्तमं सुखं कांश्चिन्मध्यमं कां

राम

७२

श्रिद्धमंप्रापयन्तीश्वरः कथंविषमोनभवेत्कथंवाचित्रंऽऽखंप्रापयन्निर्घृणो
नभवेद्भूमिधूमिनुसारेण तत्प्रापणोगुरुपितृराजादीनामिवनेवेयस्यनेर्घृण्ये
प्राप्नुतः नहिऽष्टशिदांशिष्टपालनंवकुर्वतां गुर्वादीनांवेयस्यनेर्घृण्येविद्ये
ते यदुक्तं गोमंजूकादीनांतिश्रामौषधीवनस्पत्यादीनांचस्यावराणांफ
लप्रदत्वमयुक्तमिति तत्तथैवास्तु ईश्वरस्यफलेदातृत्वेकः प्रत्यूहः यदपि
तत्प्रणवैनमिंद्रः प्रजयापशुभिस्तर्पयतीति तत्रापींद्रदेवतायामवस्थितां
तर्पामीफलप्रदत्वेनविवक्षितः अंतःप्रविष्टः शास्ताजनानामिति श्रुतेः त
स्मादीश्वरप्रसादएवफलद्वारं नचजैमिनीयवैयासिकयोर्मतयोः परस्पर
विरोधः विवक्षाविशेषेणतत्समाधानाद्यथादेवदत्तस्यैवपाचकत्वेपि
सम्यग्भिक्षालनस्यविवक्षितत्वात्काष्ठानिपचंतीतिव्यवहारः किंनस्या
तस्मादविरोधात्फलेप्रदोजगदीश्वरराकरवसर्वत्र पूजनीयरावइत्यलम

पा. मा.
७३

तिप्रसंगेन इति देवतास्वरूपनिरूपणप्रकरणम् अतिथिलक्षणं स्वयमेव वक्ष्यति उभ
योः पूजनप्रकारमुपहितनस्तोकेनिरूपयामः देवतातिथिपूजकोनावसीदतीत्युक्ते
रपूजयावसीदतीत्यवगम्यते तथाच कर्मपुराणे यो मोहदधवा लस्यादकृत्वा देव
तार्चनं भुंक्ते स याति नस्कं शूकरं देवहजायते अकृत्वा देवपूजां च महायज्ञान् द्विजो
जमः भुंजीत चेत्स भूदात्मातिर्यग्यो निचगधनोति मार्कण्डेयः अतिथिर्यस्य भग्न
शोभुहात्प्रतिनिवर्तते स तस्य दुष्कृतं दत्त्वा पुरुषमादाय गच्छतीति देवलोपि अति
थिरुहसभ्येत्ययस्य प्रतिनिवर्तते असत्कृतो निराश अससद्यो हंतितः कुलमिति
पूजायां तु न केवलमेव पापभावः किंत्वभ्युदयोपि तथाच विष्णुधर्मोत्तरे ये च यं
तिसदा विष्णुं शंखचक्रगदाधरं सर्वपापविनिर्मुक्ता ब्रह्माणं प्रविशंति त इति कर्म
पुराणे वेदाभ्यासोन्वहं शक्त्या महायज्ञक्रियास्तथा नाशयन्त्याश्रुपापानि देवानो
मर्चयन्तयेति मनुष्येति अतिथिपूजयेद्यस्तु श्रान्तं पाददृष्टमानसं सवृषंगो शान्तं तेन

राम
७३